

Zsinatok az újkori Kalocsa-Bácsi Főegyházmegyében

Előadás háttéranyag-vázlat

Kalocsa, Katona István ház (Hunyadi u. 2.), 2012. november 15. 18.30. h

Készítette: Lakatos Andor levéltárvezető (Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár)

A zsinatokkal kapcsolatos kutatásokat az OTKA NK 83799 pályázat támogatta.

1.) Alapfogalmak, a zsinatok fajtái (elmélet)

1.1.) zsinat, szünodosz (gör.), concilium (lat.): egyházi eljárók (püspökök) tanácskozása hittani kérdések tisztázása és törvényhozás céljából. A résztvevők által képviselt terület nagysága szerint beszélünk egyházmegyei-, egyháztartományi-, nemzeti- és egyetemes zsinatról.

1.2.) egyházmegyei zsinat (lat. synodus dioeciesana): a részegyház olyan kiválasztott papjainak és más krisztushívóinak gyűlése, akik az egész egyházmegyei közösség javára a megyéspüspöknek segítséget nyújtanak (460.k.). Az ~ nem törvényhozó, hanem tanácsadásra hivatott szerv, az egyedüli törvényhozó ugyanis a megyéspüspök, aki egyházkormányzati feladatát ünnepélyes módon gyakorolja (466.k.). A szó szoros értelmében az ~ nem zsinat (concilium), hanem csak gyűlés (synodus), mert tagjai nem megyéspüspökök; ezért a hivatalos szóhasználatban lehetőleg kerülik a zsinat (concilium) megjelölést. Az ~ feladata a pápa, a római kongregációk és a tartományi zsinat határozatainak foganatosítása; új törvények javaslata; feledésbe ment rendelkezések megújítása; ájtatosságok, jámbor társulatok, stipendium szabályozása; a megyéspüspök által előterjesztett zsinati bírók és vizsgálók megerősítése.

- A hatályos egyházjogban. 1. Az ~ feladata az egyetemes Egyház tanításának és fegyelmének alkalmazása az adott részegyház körülményei között; a lelkipásztori munka rendjének és irányának meghatározása; az esetleges tévedések és hibák kiigazítása; a közös tevékenység és felelősség előmozdítása Isten népének építésében. E föladatokat az ~ jogszabályok előkészítésével, buzdítások megfogalmazásának elősegítésével szolgálhatja. - A megyéspüspökök által kiadott ~i határozatok a részleges egyházjog fontos forrásai. E határozatok többnyire egyházmegyenként és zsinatonként külön-külön kötetekben jelennek meg. A II. Vatikáni Zsinat utáni ~ok közül sok lemondott a normatív szövegek megfogalmazásáról; az ilyen szövegek helyett v. mellett gyakorivá váltak a spirituális és buzdító jellegű okmányok, számos helyen vallásos összejövetelek és megbeszélések több évig tartó sorozata készítette elő v. szinte helyettesítette az ~ot.

- 2. Megtartásának ideje. A CIC 1917:356.k. legalább 10 évenként előírta az ~ot. (Korábban a trienti zsinat ajánlásai, ill. a papság 1848-as javaslatai között évenkénti egyházmegyei zsinat is szerepelt.) A hatályos Codex nem ír elő meghatározott gyakoriságot, hanem a kérdést a megyéspüspök megítélésére bízta. A püspöknek, mielőtt erről döntene, meg kell hallgatnia az egyházmegyei papi szenátus véleményét (461.k. 1.§). Ha egy megyéspüspök több egyházmegye gondját viseli, közös zsinatot tarthat számukra (461.k. 2.§).

- 3. Az ~ résztvevői. A régi Codex hangsúlyozta, hogy az ~ az egyházmegye papságának képviselőiből áll. Az új Codex szerint a résztvevők között lehetnek világi hívők is (vö. 460.k.).

- 4. Az ~ összehívására egyedül a megyéspüspök jogosult (462.k. 1.§), melynek kapcsán rendelkeznie kell a tagok és megfigyelők meghívásáról, s ennek keretében azoknak a tagoknak a kiválasztási módjáról, akik esetében ezt a törvénykönyv a megyéspüspökre bízta. Az összehívást követően - sőt egyes helyeken távolabbi előkészület gyanánt már az

összehívás előtt - szokott sor kerülni a formális előkészítésre. A püspök egy vagy több előkészítő bizottságot alakít, melynek tagjai szakértő papok és világiak. Munkájuk eredményeképpen célszerű, ha olyan okmányok készülnek, melyeket a megyéspüspök előzetesen a résztvevők rendelkezésére bocsát.

- 5. Az ~ lefolyásáról az egyetemes egyházjog csupán rövid utalásokat tartalmaz. Leszögezi, hogy az elnök tisztét a megyéspüspök tölti be, de ezt a föladatot egyes ülésekre (nem pedig az ~ egészére nézve) rábíthatja az ált. helynökre, vagy ha van ilyen az egyházmegyében, valamelyik püspöki helynökre (462.k. 2.§). A megyéspüspöknek joga van az ~ot józan belátása szerint fölfüggeszteni v. fölosztatni is (468.k. 1.§). Mivel az ~ a megyéspüspököt segíti, ő döntheti el, milyen kérdések kerüljenek megvitatásra az üléseken. Az előterjesztett kérdésekről azután a tagok kifejthetik véleményüket (465.k.). A tanácskozások eredményeként létrejövő záróokmány többféle módon készülhet. Lehetséges, hogy a megvitatott témákról dokumentum készül, amit a tagok egy ünnepélyes záróülés keretében megszavaznak. Az így megszavazott okmány azonban még nem hivatalos zsinati nyilatkozat vagy határozat. Akkor válik azzá, ha a megyéspüspök a szöveget mint ünnepélyes formában adott tanácsot változatlanul vagy módosításokkal magáévá teszi, aláírja és közrebocsátását elrendeli (466.k.). Az ~ végeztével a püspöknek közölnie kell az általa kiadott, ill. jóváhagyott nyilatkozatok és határozatok szövegét a metropolitával, valamint a püspöki konferenciával (467.k.), de nem kell közölnie a Szentszékkal. E közlés is csupán tájékoztató jellegű és a szomszédos részegyházak jobb együttműködését szolgálja, s nem jelenti azt, hogy a nyilatkozatokat v. a határozatokat a metropolitának vagy a püspöki konferenciának meg kellene vizsgálnia vagy jóvá kellene hagynia.

2.) Kalocsai zsinatok áttekintése levéltári források tükrében (gyakorlat)

2.1.) KFL.I.1.a. Synodus iratsorozat (1730-1986, 1,86 ifm) rövid ismertetése

A sorozatot elsősorban az egyházmegyei- és érseki tartományi szinódusok iratai alkotják. Kalocsa mellett azonban - az érseki székhely méltóságához-rangjához illően - megtalálhatók még más egyházmegyei szinódusok, sőt a világegyház zsinatainak döntései, munkadokumentumai is. Egy-egy szinódus anyagát a tanácskozmányok összehívása, a vélemények és javaslatok begyűjtése, a munkadokumentumok elkészítése, javítása, megvitatása, végül a hozott határozatok kihirdetése, esetleg nyomtatásban való megjelentetése, közzétevése alkotta. Ilyen teljes dokumentáció azonban csak ritkán áll rendelkezésünkre, egy-egy szinódustanácskozást tekintve általában csak a felsorolt elemek egy részét találhatjuk meg az iratok között, a hiányok technikai-, módszertani- és egyéb okokból is fakadhatnak. A szinódusok fentebb említett, összetett folyamata gyakran túlmutatott az érseki hivatal szervezetén, az események több szálon-helyszínen is futhattak, így a dokumentumok begyűjtése, ill. szükség esetén tisztázása és másolása a központi hivatal részéről nagy odafigyelést és komoly erőfeszítést igényelt.

2.2.) A kalocsai zsinatok időpontjai, gyakoriságuk

Az iratok alapján a következő évekre tehető egyházmegyei szinódusok: 1738, 1763, 1821-1822, 1848, 1869, 1871-1872, 1878, 1882, 1928.

Érseki tartományi zsinat volt 1863-ban.

Az évszámok soráról röviden megállapítható:

- A 18. századi két időpontból az első, 1738-as tanácskozás (1738. ápr. 25.) az akkor már öt éve Kalocsán élő, első helyben lakó érsek, Patachich Gábor gróf hősies újrakezdő-szervező munkájának eredménye. Tulajdonképpen lendületet-lökést kívánt adni az újjáépítésnek, a teendők és erőforrások számbavétele után, mintegy a vizitációs folyamat zárásaként. A zsinat

után, 1738 májusában adta ki az érsek a **Statuta Dioecisana Generalis**-t, vagyis az egyházmegye működésének statútumait, melyek **egészen gyakorlatias útmutatást-szabályokat tartalmaznak a vallási élet helyszíneire és szereplőire vonatkozóan** (templomra, harangozóra, sekrestyére, templomgondnokra, kántorra-tanítóra, plébánosra és a plébánia híveire vonatkozó fejezetei vannak, és a plébánia javaira és a stóla-díjszabásra is tartalmaz előírásokat).

- 25 év elteltével, **a század közepére megerősödő-újranépesülő vidéken** szintén egy „erős” (határozott, befolyásos, tehetős) szervező személyiség, **gróf Batthyány József** nevéhez fűződik a következő zsinati esemény. **Az 1763-as tanácskozást-gyűlést néhány éven belül a főegyházmegye teljes területének alapos vizitációja követte. Batthyány lényegében maga köré gyűjtötte papságát** (az ünnepélyes Congregatio generalis 1763. december 2-án, közel 60 fővel zajlott Kalocsán, ekkoriban 58 volt a plébániák száma az egyházmegyében). A zsinat keretében **az érsek új szervezeti-kerületi beosztást adott egyházmegyéjének, meghatározta a kerületek élére rendelt esperesek feladatait, majd 89 pontban tárgyalták az egyházmegyében felmerült ügyeket-kérdéseket**, melyek gyakran egy-egy konkrét plébániára-helyszínre vonatkoztak. A vizitációkhoz hasonlóan a tanácskozmány is része volt az 1760-ban kinevezett, energikus főpap (később bíboros-primás) tájékozódásának, és útmutatást tudott adni papságának teendőit illetően.

- Ha figyelembe vesszük, hogy a 19. század első zsinati évszámai, 1821-22 és 1848 lényegében országos kezdeményezések, nemzeti zsinatok előkészületeit jelentették, akkor az egyházmegyei zsinatok hagyományos indíttatásához-feladatköréhez a 19. sz. derekán érkezünk csak vissza. **Haynald Lajos érseksége idején váltak rendszeressé az egyházmegyei tanácskozások (1869, 1871-72, 1878, 1882)**, és tulajdonképpen csak ebben az időszakban teljesült a fentebb már említett célkitűzés, hogy az egyházmegyei szintű összejöveteleket néhány évente, viszonylag gyakran érdemes tartani. Az érsek összesen öt alkalommal tartott ún. egyházmegyei értekezletet a lelkipásztori munka előmozdítása céljából (1869. jan. 27, 1871. okt. 25, 1872. okt. 16, 1878. okt. 16, 1882. szept. 26.), **a konkrét időpontokra a világegyház eseményei és a politikai változások is nagy hatással voltak**. A konferenciákon az egyházmegye papsága képviselőiben a tényleges és tiszteletbeli kanonokok, az apátok és prépostok, az esperesek, valamint az esperes kerületek papságának egy-egy választott képviselője, a központi hivatali szolgálatban tevékenykedő papság, és a szerzetesrendek képviselői vettek részt. A „zsinatszerűen” lebonyolított konferenciák témájára az esperes kerületek előzetes javaslatokat tehettek. **Az első értekezletre az 1868. évi vallásügyi törvények adtak alkalmat, az ezekkel kapcsolatos teendőket összegezték. A másodiknak, 1871 őszén az I. Vatikáni Zsinat adott aktualitást**, Haynald a jelenlévők előtt latin beszédében magyarázta el zsinattal kapcsolatos álláspontját, és a zsinat ügyén kívül tiltakozás történt a placetum regium (királyi tetsvényjog) föllevenítése ellen, továbbá az egybegyűltek az autonómia kongresszuson megállapított szervezet életbelépése iránti óhajuknak adtak kifejezést. Sok apróbb témában összesen 59 határozat született. A felmerült témák folytatása volt tulajdonképpen az 1872-es értekezlet. Hat év szünet után, **az 1878. évi értekezlet idején az érsek vendége volt Jacobini nuncius, aki jelenlétével tisztelte meg a konferenciát**. A XIII. Leó pápához intézett hódoló felirat, az arra kapott válasz a Róma iránti ragaszkodás példája lett, és ünnepi jelleget adott a találkozóknak. **1882 őszén újra politikai témák voltak a középpontban**, a középiskolai törvény kapcsán a katolikus középiskolák helyzetéről, a budapesti tudományegyetem katolikus jellegéről szólt Haynald. Papsága kérésére az érsek megígérte, hogy a maga részéről mindent el fog követni a polgári házasság bevezetése ellen (a javaslatot a küldöttek egyébként erkölcsstelennek és egyenesen katolikus hitelvekbe ütközőnek mondták). Haynald beszélt az autonómia ügyéről is, melynek életbe léptetését több esperesi kerület sürgette. 1880-ban az addigi konferenciák-tanácskozások statútumait összegezve, külön könyvben is kiadták, a határozatok egyébként a körlevelekben is rendszeresen megjelentek.

- Haynald érsek halála után, a felerősödő egyházpolitikai küzdelmek, politikai válságok majd háborús események időszakát követően ismét csak sokára, 1928-ban, Zichy Gyula érseksége idején került sor újabb egyházmegyei színódusra, ekkor kellett az egyházmegye szervezetét a Trianon utáni viszonyokhoz igazítani. A zsinati folyamat folytatását viszont a második világháború, majd az azt követő politikai változások ismét ellehetetlenítették.

Az 1928-as kalocsai zsinat jól illeszkedett a két világháború közötti 13 egyházmegyei zsinat sorozatába, és elsősorban hitéleti-lelkipásztori kérdésekkel foglalkozott. Az 1928. december 5-én tartott tanácskozás témáit az érsek már az újévi, első körlevelében meghirdette, szervezése és előkészítése egész éven át tartott, s az eredményekről-határozatokról azután 1928. december végén, római „ad limina” látogatásán is beszámolt. Az egyházmegyei zsinat jegyzőkönyvét, s az érsek által jóváhagyott rendelkezéseket a körlevél is közölte, a tíz bizottságban összesen 140 határozat született. Szorgalmazták az egyházközségek szervezését a plébániákon (hívek bevonásával létrehozott képviselőtestületek, a plébános elnöklétével), valamint a gyakori szentáldozást úgy a felnőttek, mint a gyerekek körében. Érdekesség, hogy az utóbbiak esetében az egészen kicsi gyermekek áldoztatását is ajánlották, kifejtve, hogy a gyermekek áldoztatásánál az áhítat a lényeg, nem szükséges a katekizmus ismerete és a szentgyónással sem kell feltétlenül összekötni az elsőáldozást, a gyónásra később, nagyobb korban is sor kerülhet. (Valószínűsíthető, hogy ez a gyakorlat nem terjedt el az egyházmegyében.)

A második világháború után az egyház élete a kommunista-szocialista hatalom fokozott ellenőrzése alá került, zsinati tevékenységről szó sem lehetett, inkább az állam által szervezett-irányított békemozgalom volt preferált-jellemző.

- Az előbbieket kiegészítéseként meg kell jegyeznünk, hogy az 1822-ben és 1848-ban történtek, az akkori nemzeti zsinati előkészületek is kétségtelenül fontosak voltak, és hasonlóképpen jelentősek az 1863-as, Kunszt József érsek nevéhez fűződő tartományi zsinat eseményei is, de ezek nem a tipikus egyházmegyei zsinatok körében tárgyalandók-értelmezendők, itt országos, ill. nemzetközi összefüggéseket kell hangsúlyosabban figyelembe vennünk. (A témára később még visszatérünk.)

2.3.) Észrevételek „első látásra”

A fentiek alapján több észrevételt is tehetünk, ill. kérdéseket fogalmazhatunk meg:

- Látható, hogy az egyházmegyei zsinatok gyakran „meghatározó” (hosszabb időn át hivatalban lévő, határozott) érsek-személyiségek nevéhez fűződnek, akik általában a kinevezésük utáni években (3-5 éven belül) éltek ezzel a lehetőséggel, teendőik-terveik alaposabb kidolgozása és foganatosítása érdekében.

- Haynald érsek időszakát leszámítva hasonló eseményekre, egyházmegyei zsinatokra viszonylag ritkán került sor Kalocsán, a három évszázadból idézett évszámaink bizony elég elszórtak voltak. A politikai-egyházpolitikai folyamatok jelentős szerepére a 19. század második felétől kezdődően már röviden utaltunk, de szembetűnő lehet az is, hogy miért került sor 1763 után hatvan éves szünetre, sőt, ha figyelembe vesszük, hogy az 1822-es és 1848-as zsinatok országos kezdeményezésre, nemzeti zsinatok előkészületeként történtek, Haynald érsek konferenciáit megelőzően akár egy évszázados szünetről is beszélhetünk a Kalocsán kezdeményezett egyházmegyei zsinatok sorában.

- Mi volt az „évszázados szünet” oka? Hiányoztak az elkötelezett főpásztorok? Nem történetek jelentős változások az egyház életében? Nem voltak kedvezőek a körülmények? Az első két kérdés „költői”, természetesen voltak jelentős főpapok, és ez a korszak társadalmi-szellemi változásokban is bővelkedett. A „kedvezőtlen körülményeket” tartjuk tehát elsősorban felelősnek a történetekért, az egyházpolitikai-külpolitikai háttér ugyanis döntő módon határozta meg a különféle zsinatok tartásának lehetőségeit, és időnként erősen korlátozta a főpapok ezzel kapcsolatos terveit-tevékenységét.

3.) A zsinatok háttére, külső körülmények

3.1.) A hazai egyházpolitikai háttérrel

- Az említett egyházpolitikát a 19. század közepéig lényegében a Habsburg uralkodók alakították. **Mária Terézia uralkodása alatt kiteljesedett a főkegyúri jog elmélete-gyakorlata**, melynek jegyében a királyok egyházi téren is egyre nagyobb befolyásra törekedtek. **II. József idején ez hírhedt fejleményeket eredményezett**, haszontalannak ítélt szerzetesrendek feloszlásával, szemináriumok megszüntetésével vagy éppen az oltáron égő gyertyák számának korlátozásával és a krumpli termesztésének népszerűsítésével prédikációk keretében. **Az abszolutista reformok jó része húsba vágó volt**, és hosszú távú következményekkel járt (pl. pálos rend megszűnése). A „kalapos” király nevezetes utolsó tollvonása, **rendelkezéseinek visszavonása sem oldott meg mindent, sőt a szellemiség maradt**, egyházi téren még hosszú távon meghatározóak voltak a központi kormányzati intézkedések, a helytartótanács rendelkezései, melyekről külön jegyzőkönyveket vezettek országszerte. Nemcsak a püspökségeken, valamennyi plébánián nagyrészt ezek a bemásolt leiratok töltik meg a legrégebbi protokollumok-jegyzőkönyvek oldalait. A főkegyúri jog jegyében **az uralkodók ebben az időben lényegében elszigetelték a magyar egyházat Rómától**, a közvetlen érintkezés megszűnt, a pápai dokumentumok-rendelkezések a placetum regium (királyi tetszvényjog) jegyében uralkodói közvetítéssel-engedélyezéssel jutottak el hozzánk, s **a főpapok képzésének színtere is egyre inkább Bécs lett** a 19. század elejétől, a római Germanicum szerepét a Pázmáneum és a Frintaneum (Augustineum) vette át. Amint császári-királyi (udvari) intézményekhez került a képzés (királyi volt az egyetem stb.), annak jellegét, **a teológia tankönyveit is az államszervezet megfelelő csatornáin jelölték ki-adták kézbe és így döntő módon szabályozták-befolyásolták a gondolkodást**. **Az uralkodók óriási egyházi vagyonnal rendelkeztek** (ún. vallás- és tanulmányi alapok, eredetük az „államosított” szerzetesi vagyon), és bár az udvari kezelő szervek mellett voltak egyházi személyek (tanácsadók vagy éppen bizottsági tagok-résztvevők), a döntő mégis a király politikai akarata volt, mellyel szemben nem nagyon volt elképzelhető az ellenállás. Ez **a kiterjedt királyi hatalom súlyosan korlátozta a főpapok szabadságát, eszköztárát**, hiszen udvari körökben lényegében a központi kormányzati szándék végrehajtóinak, a „közigazgatás részének” tekintették őket, és „nem volt szükség” saját kezdeményezéseikre.

- Mi hozott ebben a rendszerben változást? Az abszolutizmus válsága, a nemzetközi fejlemények miatt természetesen voltak törekvések a rendszer reformjára, de **érdemi eredményt a zsinatok tekintetében lényegében a Habsburg Monarchia és a Szentszék 1855-ös konkordátuma hozott**, az 1848-as megrázkódtatást, forradalmakat követően. Ekkor Ferenc József egyik engedményeként, **a konkordátum szövegének részeként szerepelt (nyilván nem véletlenül), hogy az érsekeknek és püspököknek jogában áll tartományi gyűléseket és egyházmegyei zsinatokat az egyházi törvényeknek megfelelően összehívni és tartani, s azok tárgyalásait közzétenni**. Ha ez a jog korábban gyakorlatban lett volna, nem kellett volna nemzetközi jogszabályban deklarálni...

Ezt követően majd egy évszázadon keresztül, a szó szoros értelmében (jogilag) megvolt tehát a püspökök szükséges szabadsága, a zsinatok meghirdetését mégis jelentős módon befolyásolták a „külső” tényezők, melyeket nemzetközi téren is érdemes figyelembe vennünk.

3.2.) Nemzetközi kitekintés (diplomáciai távlatok)

A napóleoni háborúk végén, **a 19. sz. elején a katolikus egyház lényegében még mindig csak európai egyház volt**. A többi földrész katolikusainak száma Európához viszonyítva elenyésző volt, kevesebb, mint annak egytizede. **1815-ben Európa 100 millió katolikusa**

túlnyomó többségében két országban élt: 24 millió a Habsburg birodalomban, 28,5 millió Franciaországban. Mivel Napóleon vereségével Franciaország átmenetileg kikapcsolódott a vezető körökből, felerősödött Ausztria vezető szerepe és Metternich politikája. Ausztria uralkodóinak-vezetőinek hatalma-befolyása tehát nem csupán a birodalom határain belül volt jellemző, hanem a pápaság, a világegyház szintjén is meghatározó volt a 19. sz. első felében. A széttagolt Európában (az olasz és német egység megvalósulása előtt) nem volt politikai realitása, hogy a Pápai Állam védelmezőjeként szereplő katolikus Habsburg uralkodókkal szemben a pápák fellépjenek a püspökök szabadsága érdekében, birodalmuk belügyeibe avatkozva. A helyzet csak a Habsburg Monarchia gyengülésével, a 19. század második felében változott.

A zsinatok megítélése kapcsán mind a politikai vezetők, mind pedig a pápák szándékai-szemponjtjai összetettek voltak. Európa vezetői számára a 19. század központi kérdései, „választóvonalai” a politikában egyre inkább meghatározó liberalizmus, a feudalizmus felszámolásával kiépülő polgári társadalom, s a mindennek háttérében erősödő demokratikus eszmék köré csoportosultak. Az átalakulások az egyházat, az államot és természetesen kettejük kapcsolatrendszerét is mélyen érintették.

A társadalmi változások nem maradtak hatás nélkül az egyház belső szervezetében sem, az alsópapság szinte mindenütt reformokat követelt, és ezeket egyházmegyei zsinatokon kívánta megvalósítani. Német nyelvterületen egész mozgalom indult el az 1830-as években, melyet bizonyos tartományi kormányok támogattak (szorgalmazva az említett egyházmegyei zsinatok tartását), másutt viszont szigorúan korlátozták-kézben tartották a folyamatot: a porosz törvényhozás pl. 1830-ban a zsinatok tartását állami engedélytől tette függővé. (Így a porosz püspökök inkább csak személyes eszmecserékre gyűltek össze. A korlátozás múltjára és „eredményességére” jellemző, hogy a kölni egyházmegyében 1848-ban újra megindult zsinati mozgalom előtt az utolsó egyházmegyei zsinatot 1662-ben, tartományit 1549-ben tartották, igen jelentős volt tehát a kihagyás.) 1848-ban a német területeken (de Magyarországon is) nemzeti zsinatot kezdeményeztek. Ebben a helyzetben, a forradalom és a reformok hangulatában IX. Pius pápa kifejezetten ellenezte a nemzeti zsinatok gondolatát, és nem javasolta egyházmegyei zsinatok tartását sem, félve a reformszellem és a demokratikus eszmék terjedésétől. (Az alsópapság sok helyütt a cölibátus eltörlését követelte, felvetették a civil képviselő szükségességét az évenként ajánlott zsinatokon stb.) A Szentszék a tartományi zsinatok tartását ugyanakkor szorgalmazta, hiszen azok határozatait a 16. század vége óta Róma hagyta jóvá, és így ezt a fórumot befolyása-ellenőrzése alatt tarthatta. (Lásd V. Sixtus pápa „Immensa aeterni” konstitúciója 1588-ban, ill. ezt megelőzően a Zsinati Kongregáció, a Congregatio Concilii létrehozása. A Trienti Zsinat háromévente ajánlotta a tartományi zsinatok tartását, a gyakorlatban azonban a rendelkezést követően, a 17. században német területen egyáltalán nem tartottak tartományi zsinatokat és egyházmegyeit is alig.)

Az osztrák monarchiában az 1855-ös konkordátum eredményeképpen nyílt meg a lehetőség tartományi zsinatok tartása előtt, és hamarosan négy tartományi zsinatra került sor: 1858-ban Bécsben és Esztergomban, 1860-ban Prágában és 1863-ban Kalocsán. Közben a német területen is „megtört a jég”, és 1860-ban Kölnben is volt egyháztartományi zsinat. Róma tehát eredményes időszakot zárt, ezek a zsinatok az I. Vatikáni Zsinat felvezetéseként is értelmezhetőek, mely az évtized végén a pápai csalatkozhatatlanság dogmatizálásával a pápa központi hatalmát erősítette, és a liberális politikai körök éles ellenállását váltotta ki. Az 1855-ös konkordátum eredményeképpen ugyanakkor nem kezdődött meg egyházmegyei zsinatok tartása, sőt a konkordátum összességében is ellentétes érzelmeket váltott ki magyar körökben, hiszen azt Ferenc József abszolút uralkodóként-császárként, a magyar püspökök megkérdése nélkül kötötte, és nem volt tekintettel nemzeti sajátosságainkra (pl. vegyes házasságok kezelése, egyházi vagyon, alapok kezelése terén).

4.) Fordulópontok – a 19. század jelentősebb zsinati eseményei, kalocsai vonatkozásokkal

4.1.) Az 1848-as kalocsai egyházmegyei zsinat – „eszmék és dolgok zavarában”

Ez az egyházmegyei zsinat lényegében az 1848 őszére tervezett (a politikai-katonai események miatt végül elmaradt) nemzeti zsinat előkészítését, az ott képviselendő álláspont kidolgozását szolgálta, és az egyházmegyei papság követelésére hirdette meg Nádasdy Ferenc érsek. Az év tavaszán-nyarán országosan jellemzőek voltak a sajtó által is megjelentetett és széles körben terjesztett egyházi reform-igények, melyek indulatos vitákat is szültek. Ezek céljait tekintve megállapítható, hogy voltak köztük az egyház nemzeti jellegét erősíteni kívánó, belső működésének hierarchikus szerkezetét demokratizáló (évenkénti zsinatok, választásos-képviselési elven, esetleg civilek bevonásával) és a lelkészek valamint a káplánok életkörülményeinek javítására irányuló törekvések (a plébános és a káplán jövedelmének aránytalanságait orvosolva, az ún. kongrua-jövedelem összegének meghatározásával). Ezekhez járultak a papnevelés átszervezését és az egyház fegyelmi rendjének enyhítését célzó követelések is (pl. káplánokról évente írt plébánosi jelentések, az ún. információk eltörlése, a papi cölibátus feloldása, bőjti fegyelem enyhítése).

Példaként a Kalocsán kialakult tárgysorozat összegzése: 1. A papság tudományos készültségének fokozása espereskerületi könyvtárak felállításával és lelki életének tökéletesítése lelkigyakorlatokkal. 2. A breviarium elmondására vonatkozó parancs keresztülvitele. 3. Miért süllyedt annyira a papság tekintélye? 4. A plébános és káplán közti viszony rendezése. 5. A zsinati vizsgálat hogyan tartassék? 6. Az eladósodott papok megmentése. 7. A papság fizetése. A párbér és stóla fenntartandó-e a jövőben is? 8. A kegyúri jog újjászervezése. 9. Alakítandók-e kat. egyesületek? 10. Mi a teendő a jó sajtó érdekében? 11. Vallásos nevelés az iskolában. 12. Istentisztelet és szertartások. Ezek a pontok később még kiegészültek pl. az „elhunytak tömegének” (értsd: hagyatéka) kezelésének, javadalmak felosztásának, lelkészek kinevezésének, bőjti törvények esetleges módosításának kérdésével is.

A végeredményt tekintve, az aug. 31-én és szeptember 1-jén, Kalocsán tartott szinódus alapvetően visszafogottan zajlott, és nem hozott „forradalmi” javaslatokat-határozatokat. Így pl. a cölibátus eltörlésének javaslatát és a papság világi ruhaviseletének engedélyezését elvetették, és nem engedélyezték a káplánok külön lakhatását-étkeztetését, maradt tehát a szoros kapcsolat a plébános háztartásával, annak ellátásából részesedve. A jövedelmek rendezésének jegyében a plébánosi kongruát 1000-1600 forint között, három osztályban, míg a káplánokét 400 pengő forintban határozták meg. Általában szorgalmazták az egyház megjelenésének korhoz illő, modern formáit-fórumait, így az egyházi sajtót és az egyesületeket, s a jó minőségű hitoktatási kiadványokat.

A zsinati folyamat során az egyházmegye papsága aktív volt, az espereskerületek szintjén (hivatalból) és személyenként is több beadvány-javaslat született, és tekintélyes iratanyag keletkezett.

4.2.) Az 1863-as kalocsai tartományi zsinat – szürke eminenciások és „megváltozott” szavak

Az 1863-as kalocsai tartományi zsinat az egyetlen ilyen esemény az érsekség újkori történetében, s a tartomány területét ekkoriban a kalocsain kívül az erdélyi-, nagyvárad- és a csanádi egyházmegyék alkották. A rangos esemény közvetlen előzményeként említhető a Habsburg Monarchia és a Szentszék által kötött 1855-ös konkordátum, melynek aláírását Ferenc József császár születésnapjára, 1855. aug. 18-ra időzítették. A megváltozott egyházi viszonyok áttekintésére 1856 tavaszán, 66 főpap részvételével rendezett nagyszabású konferenciát a bécsi kormány (természetesen államköltségen), melyen 20 magyar püspök is

részt vett Scitovszky János bíboros, hercegprímás vezetésével. Az eltérő magyar igényekre vonatkozóan jelzések ugyan történtek, de komoly eredmények nem születtek. Csalódást okozott, hogy a magyarokban megfogalmazódó nemzeti zsinat tartásának igényét a bécsi kormány (Leo Thun kultuszminiszter) a primásnak határozottan megtiltotta. Időközben IX. Pius pápa ugyanakkor két enciklikájában is szorgalmazta tartományi zsinatok tartását, melyek elé az udvar sem gördített akadályokat, és így hamarosan sor kerülhetett a tartományi zsinatok fentebb már említett sorára: 1858-ban Bécsben és Esztergomban, 1860-ban Prágában majd végül Kunszt József érsek szervezésében, 1863-ban Kalocsán.

Kunszt érsek életében hangsúlyosak voltak a bécsi évek, 1820-tól kezdődően 25 évet töltött az udvar közelében, a Pázmáneum papnevelő intézet élén, annak vicerektoraként majd rektoraként. 1845-től esztergomi érseki helynök volt, majd Kopácsy József primás halála után, 1847 szeptemberétől káptalani helynök, de az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején az egyházmegye kormányzatát helyettesére bízva, Bécsbe távozott. Kunszt aulikus érzelmei közismertek voltak, 1850-ben már kassai püspök, két év múlva, 1852-ben pedig a kalocsai érseki székre helyezték át. Buzgó főpásztor volt, nagy építő-szervező tevékenységgel, szellemiségét tekintve meghatározóak voltak jezsuita kapcsolatai, melyek nyilvánvalóan bécsi éve idején alakultak ki. Nem véletlen, hogy Kalocsán – Magyarországon elsőként – őket telepíti érseki gimnáziumába, s a cél érdekében nagy anyagi áldozatokat hoz. Amikor a bécsi jezsuita tartományfőnök kérését emberhiányra hivatkozva elutasítja, a rend római generálisához is elutazik, hogy a kedvező döntést kieszközölje (Pieter Jan Beckx generálist még bécsi éveiből, személyesen ismerte). Nem véletlen, hogy a tervezett tartományi zsinat kapcsán Kunszt érsek ismét a jezsuitákhoz fordult.

Az 1863. szeptember 8-ra összehívott, ünnepélyes kalocsai tartományi zsinatnak 23 hivatalos résztvevője volt. Kunszt érseken kívül három szuffragán püspök – Szaniszló Ferenc váradi, Haynald Lajos erdélyi, Bonnaz Sándor csanádi főpásztorok – és Nehiba János kalocsai segédpüspök, a nagyváradi premontrei prépost, a kalocsai főkáptalan három kanonokja, a váradi és erdélyi káptalan két-két kanonokja, a csanádi káptalan egyik kanonokja, a szerzetesrendek előjárói közül négy megbízott szerzetes – köztük a bécsi jezsuita tartományfőnök küldötte, Clemens Schrader SJ, bécsi dogmatikus, teológiai tanár, hat teológus, illetve egyházjogász, köztük Dankó József bécsi teológiai professzor, Palásthy Pál pesti professzor és Athanasius Bosizio bécsi jezsuita, teológiai doktor.

A zsinati határozatok számos ponton a jezsuita Schrader teológiai műveinek okfejtés-forrásait tükrözik. Vonatkozik ez a második séma (De potestate sacra et gubernatione ecclesiae) első (De Romano Pontifice) és a harmadik (De episcopis) fejezetére. Az első fejezet a római pápáról, mint Krisztus helytartójáról, a hit tévedéstől mentes tanítójáról szól, aki a hitletéteményt (depositum fidei) legfőbb és tévedéstől mentes nyilatkozatával őrzi meg. Schrader fogalmazványa lényegében az első Vatikáni Zsinatot előlegezi meg: kimondja a pápa teljes, abszolút joghatóságát valamennyi részegyház fölött és tévedhetetlenségét is.

A zsinat 1863. szeptember 20-án fejeződött be, anyagát kilenc nap múlva terjesztette fel Kunszt érsek Rómába. Apróbb javításokkal, és néhány kiegészítéssel a Zsinati Kongregáció egy év múltán, 1864. szeptember 30-án hagyta jóvá a szöveget. A módosítások átvezetése után, valószínűleg csak 1865 elején jelent meg a zsinat iratainak hivatalos kiadása (Acta et decreta...), még 1864-es dátummal.

A fentebb említett, Schrader által fogalmazott szövegrészek néhány évvel később kerültek a figyelem középpontjába. Az Első Vatikáni Zsinat megnyitásakor, 1869. december 8-án ugyanis nagy népszerűsítő hadjárat indult meg a zsinati atyák körében annak érdekében, hogy a zsinat a pápa joghatóságát és tévedhetetlenségét dogmatizálja. 1870. január 29-én 380 zsinati atya beadvánnyal fordult a zsinathoz és kérte a tárgy rövid úton való felvételét a zsinat tárgyalandó témái közé. Ehhez csatoltak egy függelék is, és ebben hét tartományi zsinat – köztük az 1863-as kalocsai – végzéseire utaltak. Így vált közismertté Rómában az 1863-as

kalocsai szöveg a pápai tanítóhivatal, joghatóságot és tévedésmentességet illetően. A szövegnek az adott különös jelentőséget, hogy a beadványt támogató a zsinati többség a magyar püspökökkel szemben erre hivatkozhatott. A magyar püspökök ugyanis több okból is a dogmatizálás ellen voltak, és felszólalásaikban ennek erőteljesen hangot is adtak. 1863 óta egyébként Magyarországon fontos politikai változások történtek, az 1867-es kiegyezés nagy fordulatot hozott, s a hivatalban lévő magyar kormány – Európa számos más kormányához, ill. a liberális sajtóhoz hasonlóan – félt a tévedhetetlennek ítélt pápa világi-politikai hatalmától, s így a dogmatizálás megakadályozását szorgalmazta. Az ún. zsinati ellenzék (kisebbség) egyik leghatásosabb motorja és szószólója éppen az a Haynald Lajos volt, aki 1863-ban mint erdélyi szuffragán püspök a kalocsai zsinaton részt vett, és annak határozatait aláírta. A kalocsai tartományi zsinatra történő hivatkozással így személyesen őt és általában a magyar püspököket is következetlenséggel vádolták.

A kínos helyzetre jellemzőek a sajtó találgatásai, a Fővárosi Lapok egyik 1870-ben megjelent számában pl. tudni vélték, hogy Haynald érsek elhallgatott a zsinaton bizonyos információkat, hiszen tudomása volt róla, hogy a Kalocsáról felterjesztett zsinati dokumentumokat Rómában megváltoztatták, s a csatlakozhatatlanságról szóló pontot a jegyzőkönyvbe ott illesztették be... A hasonló vádak és a magyarázatok elsősorban az I. Vatikáni Zsinat körüli indulatokról tanúskodnak a számunkra. Emellett megállapítható, hogy az említett római „betoldás” levéltári dokumentumokkal nem igazolható, de valójában nem is igen volt rá szükség: Clemens Schrader jezsuita teológus, aki több rendtársával az I. Vatikáni Zsinat előkészítésében is fontos szerepet játszott, és a zsinat idején Rómában tartózkodott, Kunszt érsek bizalmasaként az 1863-as kalocsai tartományi zsinat szövegeivel kapcsolatban szabad kezet kapott, a fontos helyeken módja volt megjeleníteni a megfelelő kifejezéseket-megfogalmazásokat még Kalocsán, a szövegezés idején. Schraderék úgy készíthették elő a tartományi zsinatokon az I. Vatikáni Zsinatot, hogy az szinte „észrevétlen” maradt. Az infallibilitással kapcsolatos szövegrészek a közvélemény számára csak a Vatikáni Zsinat kezdetén, a dogmatizálás lehetőségével váltak érzékennyé.

De visszatérve a kalocsai eseményekre, s a kiegyezés előtti időkre, talán meglepő és egyben tanulságos, hogy az 1863-as kalocsai tartományi zsinat hogyan került az osztrák titkosrendőrség és a politikai vezetők látókörébe. Az érintett személy Haynald Lajos erdélyi püspök volt, aki korábban Magyarország és Erdély uniójának követelése-támogatása miatt került összetűzésbe az osztrák kormányzattal, melynek eredményeként Ferenc József 1863 decemberében végül lemondatta püspöki székéről. 1863. szeptember 2-án, Budáról gróf Pálffy Mór helytartó levélben kereste meg Kunszt József kalocsai érseket, mert tudomására jutott, hogy a kalocsai tartományi zsinat alkalmával a kalocsai ifjúság fáklyásmenetet tervez Haynald püspök tiszteletére. Mivel az esemény politikai jelleggel bírta, és rossz fényt vetne a felső klérusra, jónak látta a veszélyre az érseket figyelmeztetni. Bízott benne, hogy az érsek tudni fogja a megoldást.

Sajnos nem tudjuk, megvalósult-e vagy meghiúsult-e az említett fáklyás felvonulás, de a levél önmagában is jól jelzi, hogy a kormányzati figyelem, a politikai szándékok az 1863-as tartományi zsinat idején is megjelentek, és a főpapokat is elérték: Haynaldot igyekeztek elszigetelni, Kunszt érsektől pedig bizalmasan segítséget kértek ebben...

4.3.) A zsinat mint a „kegyvesztés” helye – Haynald Lajos érsek az I. Vatikáni Zsinaton (1869-1870)

Bár nem tartozik az egyházmegyei zsinatok sorába, sokkal inkább a világegyház eseménye volt, az I. Vatikáni Zsinat kapcsán mégis bekerült az akkori kalocsai érsek, Haynald Lajos neve a történelemlétkönyvekbe. A zsinat tétje a pápai hatalom erősítése volt, mely az infallibilitás, a pápai tévedhetetlenség dogmatizálásában csúcspontot ért el. Az ezzel kapcsolatos, Európa-szerte megnyilvánuló politikai érzékenységet fentebb már jeleztük, most

a zsinat eseményeinek részletezése nélkül, csupán a Haynald érsek életére vonatkozó következményekre összpontosítunk.

IX. Pius pápa ugyanis a zsinat idején egész életre szólóan megnehezítette a kalocsai érsekre, pedig korábban igen kedvelte, és megkülönböztetett figyelemben részesítette. A „kegyvesztés” oka elsősorban Haynald zsinaton tanúsított magatartása volt, ahol egyik vezető személyisége lett a kisebbségben maradt zsinati ellenzéknek, mely nem értett egyet a pápai infallibilitás (tévedhetetlenség) dogmatizálásával, és a püspöki joghatóság megnyirbálását, ill. a zsinati atyák megfelelő szabadságának hiányát (tájékoztatásuk nehézségeit és hozzászólásaik ellehetetlenítését) sérelmezte. Haynald 1870 januárjában lett tagja a zsinati ellenzék 10 tagú nemzetközi bizottságának, ahol a magyar püspököket képviselte, és kiváló nyelvtudásának, szervezőképességének köszönhetően a bizottság működésének egyik mozgatója lett. Meghatározó szerepét a zsinati ellenzékben a római események után is, egészen 1871 nyaráig megőrizte, amikor végül utólag, az egyházszakadást és az ókatolikus mozgalom erősödését elkerülendő az infallibilitás dogmáját elfogadó nyilatkozat kibocsátása mellett döntött. Az érsek római kapcsolatai csak IX. Pius pápa halála után álltak helyre, ekkor viszont a javuló viszony egyik látványos jele lett, hogy XIII. Leó pápa 1879. május 12-én a bíborosok sorába emelte Haynaldot.

Források, irodalom:

1.1.) és 1.2.) fejezetek: Magyar Katolikus Lexikon (Főszerkesztő: Dr. Diós István) Szent István Társulat, Budapest – zsinat és egyházmegyei zsinat szócikkei

2.1.) fejezet: A Kalocsai Érseki Levéltár - levéltárismertető (Szerk.: Lakatos Adél, Lakatos Andor, Szabó Attila) Kalocsa, 2002. 112.o.

2.2.) fejezet: - A KFL.I.1.a. Synodus 1730-1986, 1,86 ifm. iratai

- Patachich Gábor tevékenységére vonatkozóan: Hegedűs Antal: Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége. Budapest-Kalocsa 2010. METEM-Könyvek 69. A Statuta Dioecesis Generalis Anno 1738 szövegét ld. 91-97.o. A témához ld. még ugyanott Tóth Tamás írását „Ha senki sem kezdi el, senki sem fogja befejezni” Patachich Gábor kalocsa-bácsi érsek (1733-1745) 129-130.o.

- Batthyány József érsek 1763-as zsinatára vonatkozóan: Katona István: A kalocsai érseki egyház története II. rész. Kalocsa, 2003. (Stephanus Katona: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae I-II. Colocae, 1800 magyar fordítása, fordította Takács József, jegyzetelte Tóth Gergely, szerk.: Romsics Imre-Thoroczkay Gábor) 206.o. CLXXVI. fejezet; A zsinat jegyzőkönyve a levéltárban: KFL.I.1.e. E-13. Protocollum Congregationis Generalis Cleri Almae Dioecesis Colocensis 1763. (IV. példány, tisztázata, 81 pp.) az espereskerületekre és tárgysorozatra vonatkozó részt lásd a 18-34.oldalon.

- Haynald Lajos érsek egyházmegyei tanácskozásaira: Lakatos Andor: Haynald Lajos élete és kora (1816-1891) Biográfia. Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, 2003. Egyházmegyei konferenciák c. fejezet, 109-110.o. Az 1880-ban megjelent kiadvány: Statuta ab Eminentissimo et Reverendissimo Domino Ecclesiarum Colocensis et Bacsensis Archiepiscopo Ludovico S.R.E. Cardinale Haynald pro Archie-Dioecesi Sua a die 4-a junii 1867. usque finem anni 1879. tum e Conferentiis Dioecesanis, tum peculiaribus occasionibus sparsim edita, nunc vero pro faciliore cleri curati usu in unum collecta. Colocae, 1880. 237 pp.

- Zichy Gyula érsek 1928-as egyházmegyei zsinatára vonatkozóan: Lakatos Andor: A változások évszázada – fejezetek a Kalocsai Főegyházmegye 20. századi történetéből 1909-1999. (In: A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje 1909-2009. Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye, 2009.) 41-43.o.

3.2.) Fejezet: Adriányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve. Szent István Társulat, Budapest, 2001. A katolikus restauráció és a Liberalizmus és az egyház c. fejezeteket ld. 363-371.o. A német zsinatokra vonatkozóan lásd Adriányi Gábor: A zsinatok fejlődése és a zsinatok a német nyelvterületen a középkortól 1975-ig. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 23. évf. 2011. 1-2. szám 123-137.o.

4.1.) fejezet: 1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848-1851 közötti anyagából (Forráskiadvány) Kalocsa, 2001. Szerk.: Lakatos Andor és Sarnyai Csaba Máté. Lásd II. Egyházi tanácskozmányok és reformtörekvések c. rész bevezetőjét (49-52.o.) és a 26-os szám alatt közölt forrást az egyházmegyei tanácskozmány tárgysorozatáról (59-61.o.), ill. a 39. sz. forrást Girk György érseki helynök összefoglalójával a zsinaton történekről (82-84.o.)

4.2.) fejezet: Adriányi Gábor: Az 1863-as kalocsai tartományi zsinat. Kézirat. Közlése a Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban várható. A zsinati szövegek-határozatok kiadását lásd: Acta et Decreta Concilii Provinciae Colocensis anno Domini MDCCCLXIII pontificatus Pii Papae IX. decimo octavo in Metropolitana Ecclesia Colocensi celebrati. Colocae, 1864. 391 pp. Haynald püspök tartományi zsinati részvételéhez lásd: Lakatos Andor: Haynald Lajos élete és kora (1816-1891) Biográfia. Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, 2003. Az erdélyi országgyűlés bojkottja és következményei (1863. július-szeptember) – kegyvesztettség és népszerűség c. fejezet, 93.o.

4.3.) fejezet: Lakatos Andor: Haynald Lajos élete és kora (1816-1891) Biográfia. Doktori disszertáció, kézirat. Budapest, 2003. Lásd A zsinat utóélete, következményei Haynald életében c. fejezetet, 199-201.o.